

Türkiye’de Seçim Uygulamaları/ Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği*

*Erol TUNCER***

Seçim sistemlerinin belirlenmesinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar (fayda) ilkeleri, büyük önem taşımaktadır. Seçim kanunları bu iki ilkedен birine öncelik verir ya da bu iki ilke arasında bir denge kurulmasına özen gösterir. Seçim kanunlarının düzenlenmesi sırasında bu iki ilke açısından öngörülen hedefler uygulamada her zaman gerçekleşmemektedir.

Bu tebliğde 1950-2002 arasında yapılmış olan Milletvekili Genel Seçimleri ele alınarak, uygulanan seçim sistemlerinin her birinde alınan sonuçların, o sistemde öngörülen amaçlarla ne ölçüde uyumlu olduğu hususu irdelenecektir.

I - SEÇİM YASALARINDAN BEKLENEN

Seçim yasalarından, bir yandan toplumun eğilimlerini yasama meclislerine yansıtması bir yandan da ülkeyi yönetecek çoğunlukların oluşturulmasına olanak vermesi beklenmektedir.

Seçim sistemlerini bu işlevleri açısından belirleyen iki özellik, *temsilde adalet* ve *yönetimde istikrar (fayda)* ilkeleridir.

* Bu sunuştaki sayısal veriler, [TUNCER, Erol, Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002), TESAV Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2003] isimli yayından alınmıştır.

** Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Başkanı

Temsilde adalet ilkesi, seçmen eğilimlerinin adil bir biçimde yasama meclislerine yansıtılmasını, *yönetimde istikrar* ilkesi ise istikrarlı hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlar.

Özellikleri gereği, bir seçim sisteminde bu öğelerden birisi öne çıktığında diğeri arka plana itilmektedir. Her ne kadar Anayasamızın 69. Maddesi, “Seçim kanunlarının, *temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesini*” öngörüyorsa da, bir seçim sisteminde bu ilkele-
rin bağdaştırılmasını sağlamak her zaman olanaklı olamamaktadır.

Aşkın–Eksik Temsil

Seçim sistemleri, siyasi partiler ya da bağımsızlar için kullanılan oyları, yasama meclislerine aynı oranlarda yansıtma.

Siyasi partilerin bir kısmı seçimde elde ettikleri oy oranlarının üzerinde, bir kısmı ise oy oranlarının altında temsil oranlarına sahip olurlar. Kimi partiler de, aldıkları oy yeterli olmadığından, temsilci çıkaramazlar; bir başka söyleyişle parlamento dışında kalırlar. Yasama meclislerinde elde edilen sandalyelerin oranı oy oranından yüksek olduğunda *aşkın temsil* (= sandalye oranı – oy oranı), düşük olduğunda ise *eksik temsil* (= oy oranı – sandalye oranı) söz konusudur.

Aşkın ya da eksik temsil oranları, *temsilde adalet* ilkesine öncelik veren sistemlerde düşük düzeydedir. *Yönetimde istikrar* ilkesini öne çıkaran seçim sistemlerinde ise bu oranlar büyümektedir.

Parlamentoda Temsil Edilemeyen Oylar

Adaletli temsil açısından önemli bir ölçüt, seçime katıldıkları halde parlamentoda temsil edilemeyen siyasi partilerin oylarının düzeyidir. Özellikle *ülke barajlı* sistemlerde barajın altında kalan siyasi partilere oy veren önemli sayıdaki seçmen parlamentoda temsil edilememektedir. Ülkemizdeki son genel seçimde (2002), TBMM’de temsil edilemeyen seçmenlerin toplam seçmen içindeki payının %45,3 düzeyine kadar çıkmış olması, konunun önemini göstermektedir.

II - ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE UYGULANMIŞ OLAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili dönemin başladığı 1946 yılına kadar ülkemizde iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.

5 Haziran 1946 tarihinde çıkarılan 4918 sayılı Kanun ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasına olanak sağlayan ilk Milletvekili Seçimi Kanunu ise 16 Şubat 1950’de

çıkarılmıştır¹. Bu yasa, bir önceki 4918 sayılı yasada olduğu gibi, seçimlerin *Liste Usulü Çoğunluk* sistemiyle yapılmasını öngörmekteydi.

Doğurduğu adaletsiz sonuçların siyasal yaşamda yol açtığı gerilim ve toplumda oluşan tepkiler nedeniyle, *çoğunluk sistemi* 1961’den itibaren terk edilerek *nispi temsil* sistemine geçilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkemizde nispi temsil sisteminin değişik biçimleri uygulanmaktadır.

1946’dan günümüze kadar ülkemizde uygulanmış olan seçim sistemleri ile bu sistemlerle yapılmış olan seçimler, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Çok Partili Dönemde Uygulanan Seçim Sistemleri

(Uygulanma Tarihlerine Göre Sıralı)

Tablo 1

Seçim Sistemleri	Uygulandığı Seçimler
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usulü Çoğunluk	1946, 1950, 1954, 1957 Milletvekili 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Nispi Temsil Sistemi	
Çevre Barajlı d’Hondt	1961 Milletvekili / 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Milli Bakiye	1965 Milletvekili / 1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Barajsız d’Hondt	1969, 1973, 1977 Milletvekili Seçimleri 1968, 1973, 1975, 1977, 1979 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Çifte Barajlı d’Hondt	1983 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan	1987, 1991 Milletvekili Seçimleri
Ülke Barajlı d’Hondt	1995, 1999, 2002 Milletvekili Seçimleri

- (1) 4 Milletvekili ve 1 Cumhuriyet Senatosu Seçiminde *Çoğunluk Sistemi* uygulanmıştır.
- (2) 11 Milletvekili ve 7 Cumhuriyet Senatosu Seçimi ise *Nispi Temsil Sistemi*ne göre yapılmıştır.

Temsilde Adalet ile Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Sınıflama

Çok partili dönemde uygulanmış olan 7 ayrı seçim sistemi, *temsilde adalet* ile *yönetimde istikrar* uçları arasında geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Yelpazenin bir ucunda *Liste Usulü Çoğunluk*, diğer ucunda ise *Milli Bakiye Sistemi* yer almaktadır.

¹ 5545 sayılı Kanun.

Söz konusu seçim sistemleri, Tablo 2’de, *yönetimde istikrar* ucundan *temsilde adalet* ucuna doğru sıralanmaktadır.

Çok Partili Dönemde Uygulanan Seçim Sistemleri

(*Yönetimde istikrar ve Temsilde Adalet İlkelerine Göre Sıralı*)

Tablo 2

<i>Seçim Sistemleri</i>	<i>Uygulandığı Milletvekili Seçimleri</i>
Çoğunluk Sistemi	
<i>Liste Usulü Çoğunluk</i> (<i>Yönetimde istikrar ilkesinin en çok öne çıktığı sistem</i>)	1946, 1950, 1954, 1957
Nispi Temsil / Barajlı Sistemler	
<i>Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan</i>	1987, 1991
<i>Çifte Barajlı d’Hondt</i>	1983
<i>Ülke Barajlı d’Hondt</i>	1995, 1999, 2002
<i>Çevre Barajlı d’Hondt</i>	1961
Nispi Temsil / Barajsız Sistemler	
<i>Barajsız d’Hondt</i>	1969, 1973, 1977
Milli Bakiye (<i>Temsilde adalet ilkesinin en çok öne çıktığı sistem</i>)	1965

- (1) Tablonun üst kısmına *Liste Usulü Çoğunluk* sistemi yerleştirilmiştir. Bu sistem, *yönetimde istikrar* unsurunun en çok öne çıktığı, dolayısıyla *temsilde adalet* boyutunun büyük ölçüde göz ardı edildiği uygulamadır. Sistem, seçimlerde 1. sırayı alan partilerin tek başına hükümet kurmalarını kolaylaştırmaktadır.
- (2) Tabloda aşağıya doğru inildikçe seçim sistemlerinin *yönetimde istikrar* boyutu gerilemekte, *temsilde adalet* boyutu öne çıkmaktadır.
- (3) Listenin en alt sırasında yer alan *Milli Bakiye* sistemi, *temsilde adalet* unsurunun en çok öne çıktığı, *yönetimde istikrar* ögesinin ise en çok göz ardı edildiği sistemdir. Bu sistemde, seçimlerde 1. sırayı alan partilerin tek başına hükümet kurmaları zorlaşmaktadır.

III - SEÇİM SONUÇLARI

Seçim Sonuçları

Ülkemizde seçim sonuçları, 1950’deki Milletvekili Genel Seçimlerinden itibaren düzenli olarak yayımlanmaya başlanmıştır.

1950’den günümüze kadar 14 Milletvekili Genel Seçimi yapılmıştır. Bu seçimlere ilişkin bilgiler Tablo 3’te verilmektedir.

1950 – 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Tablo 3

	Seçim Sistemi	1. Sırayı Alan Parti	1. Sıradaki Parti		Aşkın Temsil (%)	Temsil Edilmeyen Oy (%)	Hükümet Biçimi
			Oy (%)	Temsil (%)			
1950	Liste Usulü Çoğunluk	DP	52.7	85.2	32.5	-	Tek partili
1954	Liste Usulü Çoğunluk	DP	57.6	92.8	35.2	0.6	Tek partili
1957	Liste Usulü Çoğunluk	DP	47.9	69.6	21.7	-	Tek partili
1961	ÇevreBarajlı d'Hondt	CHP	36.7	38.5	1.8	-	Koalisyon
1965	Milli Bakiye	AP	52.9	53.3	0.4 / 1.1(*)	-	Tek partili
1969	Barajsız d'Hondt	AP	46.5	56.9	10.4	-	Tek partili
1973	Barajsız d'Hondt	CHP	33.3	41.1	7.8	0.6	Koalisyon
1977	Barajsız d'Hondt	CHP	41.4	47.3	5.9	0.5	Koalisyon
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	ANAP	45.1	53.0	7.9	-	Tek partili
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	ANAP	36.3	64.9	28.6	19.4	Tek partili
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	DYP	27.0	39.5	12.5	0.4	Koalisyon
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	RP	21.4	28.7	7.3	14.0	Koalisyon
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	DSP	22.2	24.7	2.5	18.3	Koalisyon
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	AKP	34.3	66.0	31.7	45.3	Tek partili

(*) 1965 seçimlerinde aşkın temsil oranları; birinci sıradaki parti AP için (0.4), ikinci sıradaki parti CHP için (1.1) olarak gerçekleşmiştir.

- (1) 14 seçimde 7 ayrı seçim sistemi uygulanmıştır.
- 3'er kez uygulananlar: *Liste Usulü Çoğunluk / Barajsız d'Hondt / Ülke Barajlı d'Hondt*
 - 2 kez uygulanan: *Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan*
 - 1'er kez uygulananlar: *Çevre Barajlı d'Hondt / Milli Bakiye / Çifte Barajlı d'Hondt*
- (2) İlk sırayı alan partilerin oy oranları;
- 3 seçimde %50'nin üzerindedir (1950, 1954, 1965).
Bu seçimler iki partili sistemin egemen olduğu dönemde yapılmıştır.
 - 4 seçimde %40 – 50 arasındadır (1957, 1969, 1977, 1983).
İlk 3 seçim iki partili sistemin egemen olduğu dönemde, 1983 seçimi ise askeri müdahale sonrasında yapılmıştır.
 - 4 seçimde %30 – 40 arasındadır (1961, 1973, 1987, 2002).
Bu seçimlerin 2'si 1980 öncesinde, 2'si ise 1980 sonrasında yapılmıştır.
 - 3 seçimde %20 – 30 arasındadır (1991, 1995, 1999).
Bu seçimler, 1990 – 2000 arasında yapılmıştır.
- (3) 14 seçimden;
- 8'inde tek partili hükümet çıkarılmış,
 - 6 seçim ise koalisyonlarla sonuçlanmıştır.

IV- SEÇİM SONUÇLARI: TEMSİLDE ADALET- YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİ AÇISINDAN İRDELEME

► Seçim sonuçları, *temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin ağırlığı açısından, 3 ayrı ölçüte göre irdelenecektir:*

- (i) Aşkın—eksik temsil oranları.
- (ii) Parlamentoda temsil edilemeyen oyların düzeyi.

(iii) Seçimler sonucunda ortaya çıkan hükümet biçimleri (*koalisyon ya da tek parti hükümeti*).

(i) Aşkın Temsil Açısından İrdeleme

Seçimlerin sonucunda ortaya çıkan *aşkın temsil* oranları, büyüklük sırasına göre Tablo 4'te gösterilmiştir. *Aşkın temsil* oranları, büyüklüklerine göre, iki ana bölümde sunulmaktadır:

—Birinci bölümde yüksek düzeydeki *aşkın temsil* oranları (*%20 ve üzerindeki değerler*),

- İkinci bölümde ise düşük düzeydeki aşkın temsil oranları (%15 ve altındaki değerler)

Aşkın Temsil Oranları Açısından Sıralama

Tablo 4

	Seçim Sistemi	1. Sıradaki Parti				Temsil edilme-yen oy (%)	Hükümet Biçimi
		İsim	Oy (%)	Temsil (%)	Aşkın Temsil (%)		
1954	Liste Usulü Çoğunluk	DP	57.6	92.8	35.2	0.6	Tek partili
1950	Liste Usulü Çoğunluk	DP	52.7	85.2	32.5	-	Tek partili
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	AKP	34.3	66.0	31.7	45.3	Tek partili
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	ANAP	36.3	64.9	28.6	19.4	Tek partili
1957	Liste Usulü Çoğunluk	DP	47.9	69.6	21.7	-	Tek partili
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	DYP	27.0	39.5	12.5	0.4	Koalisyon
1969	Barajsız d'Hondt	AP	46.5	56.9	10.4	-	Tek partili
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	ANAP	45.1	53.0	7.9	-	Tek partili
1973	Barajsız d'Hondt	CHP	33.3	41.1	7.8	0.6	Koalisyon
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	RP	21.4	28.7	7.3	14.0	Koalisyon
1977	Barajsız d'Hondt	CHP	41.4	47.3	5.9	0.5	Koalisyon
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	DSP	22.2	24.7	2.5	18.3	Koalisyon
1961	Çevre Barajlı d'Hondt	CHP	36.7	38.5	1.8	-	Koalisyon
1965	Milli Bakiye	AP	52.9	53.3	0.4 / 1.1(*)	-	Tek partili

(*) 1965 seçimlerinde aşkın temsil oranları; birinci sıradaki parti AP için (0.4), ikinci sıradaki parti CHP için (1.1) olarak gerçekleşmiştir.

- (1) En yüksek düzeyde *aşkın temsil* (35,2),
Liste Usulü Çoğunluk sisteminin uygulandığı 1954 seçimlerinde,
 En düşük *aşkın temsil* oranı (1,1) ise
Milli Bakiye sistemiyle yapılan 1965 seçiminde gerçekleşmiştir.
- (2) 20 puanın üzerindeki *aşkın temsil* oranlarının gerçekleştiği sistemler, *yönetimde istikrar* ilkesini öne çıkaran sistemlerdir:
Liste Usulü Çoğunluk / Ülke Barajlı d'Hondt / Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan
- (3) 20 puanın altındaki *aşkın temsil* oranlarının gerçekleştiği seçimlerde, *temsilde adalet* ya da *yönetimde istikrar* ilkelerini öne çıkaran sistemlerin her ikisi de uygulanmıştır.
- 10-15 puan arasındaki *aşkın temsil* oranlarının gerçekleştiği sistemler:
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan (*Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarıyor.*)
Barajsız d'Hondt (*Temsilde adalet ilkesini öne çıkarıyor.*)
 - 5-10 puan arasındaki *aşkın temsil* oranlarının gerçekleştiği sistemler;
Çifte Barajlı d'Hondt (*Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarıyor*)
Ülke Barajlı d'Hondt (*Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarıyor*)
Barajsız d'Hondt (*Temsilde adalet ilkesini öne çıkarıyor*)
 - 5 puanın altındaki *aşkın temsil* oranlarının gerçekleştiği sistemler;
Ülke Barajlı d'Hondt (*Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarıyor*)
Çevre Barajlı d'Hondt (*Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarıyor*)
Milli Bakiye (*Temsilde adalet ilkesini öne çıkarıyor*)
- (4) *Yönetimde istikrar* ilkesinin öne çıktığı seçim sistemleriyle yapılan
 1961, 1983, 1995 ve 1999 seçimlerinde *aşkın temsil* oranları
 1.8 ile 7.9 arasında gerçekleşirken,
Temsilde adalet ilkesini öne çıkaran *Barajsız d'Hondt* sisteminin uygulandığı
 1969 seçiminde, daha yüksek oranda *aşkın temsil* (10.4) gerçekleşmiştir.
- (5) *Temsil* açısından en büyük adaletsizlik 2002 seçiminde yaşanmıştır.
 1. sıradaki AKP 31.7 oranında *aşkın temsil* elde ederken,
 %45,3 oranındaki seçmen oyu parlamentoda temsil edilememiştir.

(ii) TBMM'de Temsil Edilmeyen Oylar Açısından İrdeleme

Seçimlere katıldığı halde milletvekili çıkaramayan, bir başka söyleyişle parlamentoda temsil edilemeyen siyasi parti oylarının düzeyi, temsil adaleti

açısından önem taşımaktadır. Bu suretle parlamento dışında kalan siyasi parti oylarının toplamı, büyüklük sırasına göre, Tablo 5'te gösterilmiştir.

TBMM'de Temsil Edilmeyen Siyasi Partilerin Oyları Açısından Sıralama

Tablo 5

	Seçim Sistemi	1. Sıradaki Parti			Aşkın Temsil (%)	Temsil Edilmeyen Oy (%)	Hükümet Biçimi
		İsim	Oy (%)	Temsil (%)			
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	AKP	34.3	66.0	31.7	45.3	Tek partili
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	ANAP	36.3	64.9	28.6	19.4	Tek partili
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	DSP	22.2	24.7	2.5	18.3	Koalisyon
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	RP	21.4	28.7	7.3	14.0	Koalisyon
1954	Liste Usulü Çoğunluk	DP	57.6	92.8	35.2	0.6	Tek partili
1973	Barajsız d'Hondt	CHP	33.3	41.1	7.8	0.6	Koalisyon
1977	Barajsız d'Hondt	CHP	41.4	47.3	5.9	0.5	Koalisyon
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	DYP	27.0	39.5	12.5	0.4	Koalisyon
Seçimlere Katılan Partilerden Bazılarının TBMM'de Temsil Edilemediği Seçimler							
1950	Liste Usulü Çoğunluk	DP	52.7	85.2	32.5	-	Tek partili
1957	Liste Usulü Çoğunluk	DP	47.9	69.6	21.7	-	Tek partili
1961	Çevre Barajlı d'Hondt	CHP	36.7	38.5	1.8	-	Koalisyon
1965	Milli Bakiye	AP	52.9	53.3	0.4 /	-	Tek partili
1969	Barajsız d'Hondt	AP	46.5	56.9	10.4	-	Tek partili
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	ANAP	45.1	53.0	7.9	-	Tek partili

(*) 1965 seçimlerinde aşkın temsil oranları; birinci sıradaki parti AP için (0,4), ikinci sıradaki parti CHP için (1.1) olarak gerçekleşmiştir.

- (1) 1950, 1957, 1961, 1965, 1969 ve 1983'te seçime katılan partilerin tümü Meclise girmiştir.
Bu seçimlerde, sırasıyla, *Liste Usulü Çoğunluk / Çevre Barajlı d'Hondt / Milli Bakiye / Barajsız d'Hondt ve Çifte Barajlı d'Hondt sistemleri* uygulanmıştır.
- (2) 1954, 1973, 1977 ve 1991 seçimlerinde, parlamentoda temsil edilemeyen oyların oranlarının %1 düzeyinin altında kaldığı görülmektedir.
Bu seçimlerde, sırasıyla, *Liste Usulü Çoğunluk / Barajsız d'Hondt / Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan sistemleri* uygulanmıştır.
- (3) Meclis dışında kalan oyların yüksek olduğu seçimler, yüzde 10'luk ülke barajının uygulandığı döneme rastlamaktadır. Görüldüğü gibi, 1987, 1995, 1999 seçimlerinde parlamentoda temsil edilemeyen oyların oranı %15 - %20 gibi yüksek oranlara tırmanmaktadır. 2002 seçimlerinde ise bu oran %45'in üzerine çıkmıştır.
- (4) 1995 ve 1999 seçimlerinde Meclis dışında kalan %14,0 ve %18,3 oranlarındaki oylara karşın seçimlerden tek partili hükümet çıkmamıştır. Yani istikrar uğruna ağır bir bedel ödendiği halde istenilen sonuç elde edilememiştir.

(iii) Seçimler Sonucunda Ortaya Çıkan Hükümet Biçimleri Açısından İrdeleme

Seçim sistemlerine ilişkin beklentilerin başında istikrarlı hükümetlerin çıkarılabilmesi isteği vardır.

Siyasal istikrarın güçlü ve sürekli hükümetler eliyle sağlanacağı düşünülmekte; güçlü hükümetlerle de, genelde, bir partinin çoğunluğuna dayanan hükümet modeli kastedilmektedir. O nedenle uygulanan seçim sistemleri ile seçimler sonucunda ortaya çıkan hükümet modelleri arasındaki ilişki, yönetimde istikrar unsuru açısından önem taşımaktadır.

1950 – 2002 arasında yapılmış olan seçimlerde uygulanan seçim sistemleri ile seçimler sonrasında kurulan hükümetlerin biçimleri aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tabloda seçim sistemleri, *temsilde adalet* ucundan *yönetimde istikrar* ucuna göre sıralanmış ve seçimlerde ilk sırayı alan partiler, oy oranlarıyla birlikte gösterilmiştir.

Seçim Sistemleri İle Hükümet Modelleri Arasındaki İlişki

Tablo 6

Seçim Sistemi	Seçim Tarihi	Tek Partili Hükümet	Koalisyon Hükümeti
<i>Temsilde Adalet Ucu</i>			
Milli Bakiye	1965	AP (%52,9)	
Barajsız d’Hondt	1969	AP (%46,5)	
	1973		CHP (%33,3)
	1977		CHP (%41,4)
Çevre Barajlı d’Hondt	1961		CHP (%36,7)
Ülke Barajlı d’Hondt	1995		RP (%21,4)
	1999		DSP (%22,2)
	2002	AKP (%34,3)	
Çifte Barajlı d’Hondt	1983	ANAP (%45,1)	
Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan	1987	ANAP (%36,3)	
	1991		DYP (%27,0)
Liste Usulü Çoğunluk	1950, 1954, 1957	DP (%52,7, %57,6, %47,9)	
Yönetimde istikrar ucu			

(1) Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkaran sistemler

Bu sistemler tek partiye dayalı hükümetlerin çıkarılmasını kolaylaştırmakta, ancak bu hedef her zaman gerçekleşmemektedir. Bu sistemlerle yapılan 10 seçimden 6’sı tek partili hükümetlerle, 4’ü ise koalisyonlarla sonuçlanmıştır.

- *Liste Usulü Çoğunluk ve Çifte Barajlı d’Hondt* sistemleriyle yapılan 4 seçim tek partili iktidarla sonuçlanmıştır (1950, 1954, 1957 ve 1983).
- *Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan* sistemiyle yapılan 2 seçimden birisi tek parti iktidarı, diğeri ise koalisyonla sonuçlanmıştır.

ANAP’ın %36,3 oranıyla iktidarı yakaladığı ‘*Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan*’ sistemi 1991’ de, %27,0 oranıyla birinci sırayı alan DYP’nin tek başına hükümet kurabilmesini sağlayamamıştır.

- *Ülke Barajlı d'Hondt* sistemiyle yapılan 3 seçimden

birisi (2002) tek parti iktidarı, diğer 2'si ise (1995 ve 1999) koalisyonla sonuçlanmıştır.

Bu sonuçlarda seçimlerde 1. sırayı alan partilerin oy oranları belirleyici olmuştur.

(1995'de RP: %21,4, 1999'da DSP: %22,2, 2002'de AKP: %34,3)

- *Çevre Barajlı d'Hondt* sistemi ile yapılan 1961 seçimi koalisyonla sonuçlanmıştır.

(2) Temsilde adalet ilkesini öne çıkaran sistemler

Bu sistemlerle yapılan 4 seçimin 2'si tek partili hükümetlerle, 2'si ise koalisyonlarla sonuçlanmıştır.

- Milli Bakiye sistemiyle yapılan 1965 seçiminden tek parti iktidarı çıkmıştır.

- Barajsız d'Hondt sistemiyle yapılan 3 seçimden

1'i (1969) tek parti iktidarı, diğer 2'si ise (1973 ve 1977) koalisyonla sonuçlanmıştır.

1965 ve 1969 seçimlerinde Adalet Partisi, *temsilde adaletin* en çok önde tutulduğu bu iki sistemde tek başına hükümet kurabilmiştir. Bunun nedeni, bu partinin o seçimlerdeki oy oranlarının %50'ler dolayına ulaşmış olmasıdır.

- (3) Bu sonuçlar, bir partinin tek başına hükümet kurabileceği çoğunluğun yakalanmasında, seçim sistemleri kadar seçimlerde birinci sırayı alan partilerin oy oranlarının da belirleyici olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde yapılan irdelemeler; çok partili dönemlerdeki seçimlerin -temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri açısından ortaya çıkan sonuçlara göre- üç grupta toplandığını göstermektedir:

(i) *Yönetimde istikrarın* sağlandığı, *temsilde adaletin* göz ardı edildiği seçimler:

1950, 1954, 1957, 1987, 2002 seçimleri.

(ii) *Temsilde adalet ve yönetimde istikrarın* birlikte sağlandığı seçimler:

1965, 1969, 1983 seçimleri.

(iii) *Temsilde adaletin* sağlandığı, *yönetimde istikrarın* sağlanamadığı seçimler:

1961, 1973, 1977, 1991, 1995, 1999 seçimleri.

Bu gruplarda yer alan seçimlere ilişkin bilgiler, Tablo 7.1, 7.2 ve 7.3'te gösterilmiştir.

Tablolarda, seçimlerde 1. sırayı alan siyasi partilerin aşkın temsil oranları yanında 2. sırayı elde eden partilerin eksik temsil oranları da verilmektedir.

Yönetimde İstikrarın Sağlandığı, Temsilde Adaletin Göz Ardı Edildiği Seçimler

Tablo 7.1

	Seçim Sistemi	1. Sıradaki Partinin Oyu	Aşkın - Eksik Temsil (%) (*)	Hükümet Biçimi
<i>Yönetimde istikrarı öne çıkaran sistemler ile yapılan seçimler</i>				
1950	Liste Usulü Çoğunluk	52.7 (DP)	+ 32.5 / - 25.2	Tek partili
1954	Liste Usulü Çoğunluk	57.6 (DP)	+ 35.2 / - 29.7	Tek partili
1957	Liste Usulü Çoğunluk	47.9 (DP)	+ 21.7 / - 11.9	Tek partili
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	36.3 (ANAP)	+ 28.6 / - 8.5	Tek partili
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	34.3 (AKP)	+ 31.7 / - 9.5	Tek partili

(*) Birinci sıradaki parti için aşkın temsil / diğer partiler için de en yüksek eksik temsil oranları verilmiştir.

- (1) Uygulanan seçim sistemlerinin tümü *yönetimde istikrar* ilkesini öne çıkarmaktadır.
- (2) Bu seçimler, tek partili hükümetlerin kurulması ile sonuçlanmıştır.
- (3) Birinci sıradaki partilerin oy oranları, %34,3 ile %57,6 arasındadır.
- (4) Birinci sıradaki partilerin aşkın temsil oranları yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir.
- (5) İkinci sıradaki partilerin eksik temsil oranlarınının %29,7'ye kadar çıktığı görülmektedir.

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrarın Birlikte Sağlandığı Seçimler

Tablo 7.2

	Seçim Sistemi	1. Sıradaki Partinin Oyu (%)	Aşkın - Eksik Temsil (%) (*)	Hükümet Biçimi
<i>Temsilde adaleti öne çıkaran sistemler ile yapılan seçimler</i>				
1965	Milli Bakiye	52.9 (AP)	+ 0.4 / + 1.1 (**)	Tek partili
1969	Barajsız d'Hondt	46.5 (AP)	+ 10.4 / - 3.3	Tek partili
<i>Yönetimde istikrarı öne çıkaran sistemler ile yapılan seçimler</i>				
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	45.1 (ANAP)	+ 7.9 / - 5.5	Tek partili

(*) Birinci sıradaki parti için aşkın temsil / diğer partiler için de en yüksek eksik temsil oranları verilmiştir.

(**) 1965 seçimlerinde aşkın temsil oranları birinci sıradaki parti AP için (0,4), ikinci sıradaki parti CHP için (1,1) olarak gerçekleşmiştir.

- (1) Uygulanan seçim sistemlerinin 2'si *yönetimde istikrar*, 1'i ise *temsilde adalet* ilkesini öne çıkarmaktadır.
- (2) Bu seçimler, tek partili hükümetlerin kurulması ile sonuçlanmıştır.
- (3) Birinci sıradaki partilerin oy oranları, %45,1 ile %52,9 arasındadır.
- (4) Birinci sıradaki partilerin aşkın ve eksik temsil oranları normal sayılabilecek sınırlar içindedir (0.4 – 10.4 arası).

Temsilde Adaletin Sağlandığı, Yönetimde İstikrarın Sağlanamadığı Seçimler

Tablo 7.3

	Seçim Sistemi	1. Sıradaki Partinin Oyu (%)	Aşkın - Eksik Temsil (%) (*)	Hükümet Biçimi
<i>Yönetimde istikrarı öne çıkaran sistemler ile yapılan seçimler</i>				
1961	Çevre Barajlı d'Hondt (*)	36.7 (CHP)	+ 1.8 / - 2.0	Koalisyon
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	27.0 (DYP)	+ 12.5 / - 9.2	Koalisyon
1995	Ülke Barajlı d'Hondt (*)	21.4 (RP)	+ 7.3 / - 8.2 (**)	Koalisyon
1999	Ülke Barajlı d'Hondt (*)	22.2 (DSP)	+ 2.5 / - 8.7 (***)	Koalisyon
<i>Temsilde adaleti öne çıkaran sistemler ile yapılan seçimler</i>				
1973	Barajsız d'Hondt	33.3 (CHP)	+ 7.8 / - 2.7	Koalisyon
1977	Barajsız d'Hondt	41.4 (CHP)	+ 5.9 / - 3.3	Koalisyon

(*) Birinci sıradaki parti için aşkın temsil / diğer partiler için de en yüksek eksik temsil oranları verilmiştir.

(**) Ülke Barajı altında kalan MHP'nin oyu.

(***) Ülke Barajı altında kalan CHP'nin oyu.

- (1) Uygulanan seçim sistemlerinin; 4'ü *yönetimde istikrar* ilkesini, 2'si *temsilde adalet* ilkesini öne çıkarmaktadır.
- (2) Bu seçimler, koalisyon hükümetlerinin kurulması ile sonuçlanmıştır.
- (3) Birinci sıradaki partilerin oy oranları, %21,4 ile %41,4 arasındadır.
- (4) Birinci sıradaki partilerin aşkın temsil oranları ile ikinci sıradaki partilerin eksik temsil oranları, makul düzeylerde gerçekleşmiştir.

V - SON SÖZ

Görüldüğü gibi seçim sistemleri düzenlenirken, *temsilde adalet* ve *yönetimde istikrar* ilkeleri açısından öngörülen hedefler uygulamalarda her zaman gerçekleşmemektedir.

Bütün göstergeler, seçimlerde alınan sonuçların yalnız seçim sistemlerine değil,

- Birinci sıradaki partilerin oy oranlarının düzeyi ile
- Oyların siyasi partiler arasındaki dağılım biçimine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Seçim sonuçları, oyların seçim çevreleri arasındaki dağılım biçiminden de belli ölçülerde etkilenmektedir.

- (1) Yüzde 10 düzeyindeki ülke barajı, seçmen oylarının büyük bölümünün TBMM'de temsil edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu, ciddi bir temsil adaletsizliği anlamına gelmektedir.

Temsil adaletsizliği açısından katlanılan ağır siyasal ve toplumsal bedellere karşın, *yönetimde istikrar* hedefine de her zaman ulaşamamaktadır. Ülke barajının geçerli olduğu seçim sistemlerinin uygulandığı 6 seçimin 3'ünde tek partili hükümet hedefine ulaşamamıştır.

- (2) *Temsilde adalet* ilkesinin öne çıkması halinde istikrarlı hükümetlerin kurulması zorlaşmakta, *yönetimde istikrar* ilkesinin öne çıkarılması halinde ise siyasi partilerin, güçlerinin çok üstünde ya da çok altında temsil edilmesi söz konusu olmaktadır. Çok partili dönemde yapılan seçimlerde her iki uçtaki örneklere rastlanmıştır.

Bu ilkelerden birine öncelik verilmesinin doğuracağı sakıncaları önlemek amacıyla, Anayasanın 67. maddesinde 1995 yılında yapılan değişiklik-

le², “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.” hükmü getirilmiştir.

Bu tarihten sonra Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yapılan değişiklikte yer alan çevre barajının -bu hükmün gereği olarak- Anayasa Mahkemesi’nce iptal edilmesi sonucunda *Ülke Barajlı d’Hondt Sistemi* yürürlüğe girmiştir.

Ancak, bu sistemle yapılan seçimlerde hiçbirisinde Anayasamızın söz konusu hükmüne uygun sonuçlar alınamamıştır:

- 1995 ve 1999 seçimlerinde *temsilde adalet* ilkesi öne çıkmış, *yönetimde istikrar* ilkesi hayata geçirilememiştir.

- 2002 seçiminde ise *yönetimde istikrar* ilkesi öne çıkmış, ne var ki *temsilde adalet* ilkesi önemli ölçüde zedelenmiştir.

İktidar partisi %31,7’lik bir *aşkın temsil* gücü elde ederken, kullanılan oyların %45,3’ü parlamento dışında kalmıştır. Böylece siyasal yaşamımızdaki en büyük temsil adaletsizliği yaşanmıştır.

² 23.7.1995 günlü ve 4121 sayılı Kanun.